

**ZNAČAJ FORENZIČKIH (KRIMINALISTIČKO-TEHNIČKIH)
PROCEDURA**

SIGNIFICANCE OF FORENSIC PROCEDURES

Pregledni znanstveni članak

*Prof. dr. Muamer Kavazović**

*Prof. dr. Marija Lučić-Ćatić**

*Prof. dr. Dina Bajraktarević Pajević**

*Prof. dr. Nedžad Korajlić**

Sažetak

Rad se bavi analizom značaja kriminalističkog postupanja prilikom provođenja kriminalističkog istražnog procesa kod provođenja istražnih radnji uviđaj i vještačenje. Kroz isti se analizira potreba korištenja specifičnih procedura neophodnih za održavanje lanca dokazivanja, odnosno određenih stručnih pretpostavki neophodnih da bi se određeni dokaz mogao koristiti unutar konkretnog sudskog postupka. Autori ukazuju na neophodnost postojanja određenih pisanih standarda za aktivnosti službenih osoba koje vrše određene forenzičke radnje prilikom provođenja uviđaja i vještačenja.

Ključne riječi: dokaz, kriminalističko postupanje, uviđaj, vještačenje, procedura/standard.

** Vanredni profesor na nastavno naučnoj oblasti Kriminalistika Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu. Stalni sudski vještak kriminalističke struke podoblast vještačenja dokumenata, rukopisa i novčanica. mkavazovic@fkn.unsa.ba*

** Vanredna profesorica na nastavno naučnoj oblasti Kriminalistika Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu. mlucic@fkn.unsa.ba*

** Vanredna profesorica na nastavno naučnoj oblasti Kriminalistika Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu. dbajraktarevic@fkn.unsa.ba*

** Redovni profesor na nastavno naučnoj oblasti Kriminalistika Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu. nkorajlic@fkn.unsa.ba*

Abstract

The paper analysis deals with the importance of criminal conduct in the criminal investigative process in the Crime Scene investigation and Forensic examination. It analyzes the need to use specific procedures necessary to maintain the chain of evidence, i.e., specific expert assumptions, necessary to allow certain evidence to be used within a particular judicial proceeding. The authors point out the necessity of the existence of certain written standards for the activities of officials performing specific forensic activities when conducting Crime Scene investigations and Forensic expert assessments.

Key words: evidence, forensic treatment, crime scene investigation, expertise, procedure/standard.

1. UVOD

U dokazivanju kriminaliteta mogu se koristiti različita dokazna sredstva i dokazne radnje. Zakoni o krivičnom postupku (ZKP) su dali određeni „katalog“ takvih radnji. Iz ugla teme ovog rada, posebno mjesto u okviru navedenog „kataloga“ imaju dvije dokazne-istražne radnje: uviđaj i vještačenje. Zakoni o krivičnim postupcima u BiH su propisali tzv. zakonsku stranu tih radnji, tj. njihovu formu, ali nisu ulazili u tzv. stručni dio, tj. njihov sadržaj, odnosno način kako će se bliže, kroz stručne aktivnosti službenih lica te radnje u praksi i provesti.

Ovaj segment, vrlo često, kod ocjene prihvatljivosti određenog dokaza od strane suda ima jednu od ključnih uloga. Naime, kriminalističko postupanje s dokazima u velikom broju slučajeva počinje već prilikom započinjanja uviđajnih radnji.

Pa tako Saferstein (2011) navodi da se kontinuitet posjedovanja ili lanac dokazivanja (lanac odgovornosti) mora uspostaviti kadgod postoji mogućnost da će se dokazi koristiti na sudu. Minimalno, lanac dokazivanja bi trebao ukazivati na: lokaciju dokaza, datum njegovog prikupljanja i osnovne podatke o osobi koja je postupala s dokaznim materijalom. Ako je dokazni materijal povjeren drugoj osobi ili isporučen u laboratoriju, ovaj transfer bi trebao biti zabilježen kroz zabilješku ili na drugi prihvatljiv način. U stvarnosti, svaka osoba koja postupa s dokazima treba voditi pisane zabilješke o preuzimanju ili davanju dokaza na postupanje. Vrlo često, od svih osoba koje postupaju s dokazima se traži da svjedoče na sudu. Kako bi izbjegli konfuziju i zadržali kontrolu postupanja s dokazima svo vrijeme lanac dokazivanja treba održavati barem minimalno.

Sve naprijed navedeno podrazumijeva korištenje metoda kriminalistike u realizaciji ciljeva postavljenih kroz ideal očuvanja/osiguranja lanca dokazivanja. Ovo prevashodno podrazumijeva tzv. forenzički pristup, odnosno primjenu odgovarajućih procedura zasnovanih na teorijskim i praktičnim spoznajama kriminalistike.

U tom kontekstu najznačajniju ulogu ima primjena tzv. kriminalističkih procedura. Kriminalističko postupanje predstavlja skup mjera i radnji koje provode istražni organi u cilju razjašnjenja krivičnih djela i otkrivanja njihovih počinitelja. Zakonske odredbe (ne samo zakona o krivičnim postupcima) predstavljaju pravni okvir za djelovanje istražnih organa. Prilikom istraživanja krivičnih djela policijske agencije su prinuđene koristiti različite istražne strategije. Te strategije bi trebale biti, na određen način, prilagođene vrsti krivičnog djela koje se u konkretnom slučaju istražuje. Istražne strategije su u najbližoj vezi sa određenim stručnim procedurama koje se primjenjuju u istraživanju i rasvjetljavanju krivičnih djela, a koje ne moraju biti sastavni dio zakonskih odredbi. Stručne procedure mogu biti formalnog (pisane i službeno usvojene, prihvaćene i zavedene od strane konkretnog policijskog organa-agencije ili ministarstva u kojem je isto organizaciono pozicionirano, sadržajem obavezujuće) i neformalnog karaktera (pisane, napisane od strane određene institucije-domaće ili međunarodne, ili napisane od strane određenog radnog tijela, formalno neusvojene od strane konkretnog policijskog organa-agencije, formalno sadržajem neobavezujuće). Iste mogu biti dijelom podzakonskih akata (pravilnici, uputstva, instrukcije i sl.). Kada govorimo o ovakvoj vrsti akata najčešće mislimo na tzv. standardne operativne procedure (SOP). Iste mogu biti vezane za određenu konkretnu vrstu kriminaliteta, odnosno njegovo istraživanje, a takođe mogu sadržavati određene specifične forenzičke preporuke (primjeri: uviđaj različitih vrsta krivičnih djela, korake koje je potrebno preduzeti kod postupanja sa tragovima različitog porijekla, način prikupljanja tragova za pojedinačne vrste vještačenja prema stručnim oblastima-forenzičkim disciplinama, načine pakovanja predmeta, načine postupanja s predmetima itd.). Najčešće obuhvataju tzv. najbolje prakse do kojih je konkretan policijski organ (ili neki drugi organ iste vrste) kroz iskustvenu spoznaju došao. Takođe, u nekim slučajevima mogu uključivati i tzv. hodograme postupanja. Iste u obliku priručnika postoje i na lokalnim jezicima i na engleskom jeziku (posebno mjesto kada je riječ o forenzičkim standardima pripada Organizaciji komiteta naučnih oblasti za forenzičku nauku (e. The Organization of Scientific Area Committees for Forensic Science-OSAC), koja djeluje u okviru Nacionalnog instituta za standarde i tehnologiju SAD (e. National Institute of Standards and Technology-NIST).

Takođe, u novije vrijeme su poslovi uviđaja i vještačenja, kroz međunarodni standard ISO podvrgnuti i procesu akreditacije. Akreditacija je

proces ocjene izvršenih radnji i mjera od strane nezavisnog stručnog tijela pod nadzorom lokalne državne institucije nadležne za standardizaciju (Bojanić, Bajraktarević, 2017). Navedeni postupak podrazumijeva niz mjera i radnji koje, između ostalog, rezultiraju i odgovarajućim pisanim aktima, od kojih su neke i pisane procedure koje se odnose na određene metode vještačenja ili radnje koje prethode vještačenju. Iste imaju stručni karakter i u širem smislu se mogu posmatrati kao prikaz načina primjene konkretne metode. Sama činjenica da je neka institucija akreditirana prema ISO standardu njenim predstavnicima na sudu, na glavnom pretresu, kod prezentiranja sadržaja u vezi sa provedenim službenim radnjama (iznošenje dokaza od strane službenih osoba i ocjena dokaza od strane suda) može kod ocjene dokaza pojačati povjerenje suda u konkretan dokaz.

Kada je riječ o ISO standardima, u ovom trenutku se na poslove uviđaja primjenjuje ISO standard 17020, a za poslove vještačenja se primjenjuje ISO standard 17025.

Iz tog ugla posmatrano predmet ovog rada je prezentacija značaja forenzičkih procedura unutar postupka dokazivanja.

Cilj ovog rada je prikazati savremeni način korištenja kriminalističkih/forenzičkih procedura i ukazati na korist njihove službene kodifikacije.

2. UVIĐAJ

Uviđaj je procesna radnja koja sa stajališta prikupljanja predmeta i tragova za potrebe krivičnog postupanja ima veliko značenje. Većina autora koja se bavila analizom uviđaja se slaže da su zakonodavci posvetili vrlo malo pažnje u pogledu zakonskoga određenja njegovog sadržaja. Svrha uviđaja je otkrivanje i prikupljanje dokaza o postojanju krivičnog djela i dokaza važnih za otkrivanje njegova izvršioca. Cilj uviđaja je utvrditi činjenice koje postoje u vrijeme njegova poduzimanja, pri čemu se insistira na tome da to u načelu nisu pravno relevantne činjenice već indicije (kao što su npr. tragovi krivičnog djela). Uviđaj ima procesni i kriminalistički aspekt.

Kada govorimo o njegovom procesnom karakteru, po odredbama ZKP-a uviđaj je procesna radnja koju je zakonodavac pojmovno namijenio neposrednom opažanju činjenica od strane organa postupka, a to je sud, a iznimno organima unutrašnjih poslova. Uviđaj ispunjava svoju spoznajnu funkciju kroz njegovu procesnu formu. Zakonodavac pojam uviđaj povezuje s neposrednim čulnim opažanjem, što pretpostavlja izlaženje na mjesto uviđaja. Neposredno opažanje činjenica opservacionim metodama tokom uviđaja, a u cilju utvrđivanja ili objašnjenja važnih činjenica, kako to propisuje ZKP, nije identično stvarnoj uviđajnoj djelatnosti koju treba provoditi uviđajni organ na mjestu provođenja uviđaja. Uviđajna djelatnost,

koja je po svom sadržaju kriminalistička, mnogo je šira i obuhvata kriminalističko-tehničko i taktičko-metodičko postupanje, dakle određenu metodiku rada. Provođenje uviđaja nije jednostavno čulima opažanje objektivne stvarnosti onako kako se ona nameće uviđajnom organu, već je riječ o svestranom kriminalističkom opažanju, istraživanju, opisivanju, fiksiranju i registraciji činjeničnog stanja na mjestu uviđaja, dakle materijalnih objekata uviđaja. ZKP spominje uviđaj u svojim odredbama na nekoliko mjesta, ali sistemski nepovezano i sadržajno minimalno. Te odredbe nisu dovoljno precizne u pogledu procesnog karaktera uviđaja. Isto tako, propisi ZKP-a ne regulišu sadržaj koja se odnosi na uviđaj ni s tehničko-taktičkog, ni s metodološkog, dakle kriminalističkog gledišta. Oni samo predviđaju pravnu osnovu za provođenje uviđaja. Postupanje uviđajnog organa i članova uviđajnog tima na mjestu uviđaja obuhvata niz mjera i radnji koje se po svom karakteru ne mogu isključivo smatrati neposrednim opažanjem. Zbog toga su aktuelne definicije uviđaja jedno od spornih pitanja u dokaznom postupku. Ipak, u osnovi svih definicija uviđaja nalazi se spoznaja da je uviđaj jedna cjelina tehničkih, taktičkih i metodičkih mjera kojima se na mjestu događaja neposrednim opažanjem utvrđuju ili objašnjavaju opažene činjenice. Uviđaj je osnovna istražna, odnosno procesna radnja prvog zahvata, čija se priroda i funkcija iscrpljuje u pronalaženju (otkrivanju), fiksiranju i aserviranju, tumačenju i ocjenjivanju dokaznih informacija materijalne prirode. Drugim riječima, uviđaj je procesno oblikovana metoda, sistem sredstava i načina otkrivanja, prikupljanja i aserviranja tragova i predmeta koji su u vezi s krivičnim djelom. Uviđajni organ obavlja uviđajne radnje kao niz predmetno-praktičnih operacija. Pri tom se služi metodikom provođenja uviđaja u cilju pronalaženja, fiksiranja i interpretacije stvarnih dokaza, kako bi putem njih došao do saznanja o postojanju ili nepostojanju po zakonskoj terminologiji "važnih" činjenica. Uviđaj kao kompleks metoda, sistem načina otkrivanja i prikupljanja informacija materijalne prirode uvijek je procesna radnja. On je, dakle, jedan od procesnih oblika primjene raznih metoda istraživanja objektivne stvarnosti, koji se ne može svesti samo na čulno opažanje.

Kada govorimo o njegovom kriminalističkom karakteru, odredbe ZKP-a ne daju odgovor na pitanje kako treba provoditi uviđaj. Odgovor na to pitanje daju pravila kriminalistike. Ona uviđaju kao procesnoj radnji daju kriminalistički smisao i sadržaj. Savremeno obavljanje uviđaja je sve raznovrsnija i bogatija primjena postojećih naučno-tehničkih i taktičkih sredstava, načina i metoda. Ukoliko bismo uviđaj posmatrali samo kao procesnu radnju, zanemarili bismo njegov kriminalistički otkrivačko-dokazni karakter. Zanemarivanjem kriminalističkog aspekta uviđaja svelo bi se uviđaj na pasivnu registraciju činjenica. Zato odredbe ZKP-a u jednom svom dijelu, nažalost vrlo malom, usvajaju pravila kriminalistike i na taj način ih

čine pravno obaveznim, pretvaraju ih u procesne norme. Pravila kriminalistike pružaju niz organizaciono-taktičkih pravila i načela za provođenje uviđaja. Ta pravila i načela kriminalistike odnose se kako na način provođenja uviđaja tako i na način i metode (sredstva) koja se primjenjuju u području otkrivanja, fiksiranja i osiguranja stvarnih dokaza za potrebe krivičnog postupka. Raznovrsnost kriminalističkih događaja, promjenjivost njihovog toka, mnogobrojnost uzroka i posljedica, kao i osnovna razlika među metodama i sredstvima kojima raspolaže savremena kriminalistika, faktori su koji ne dopuštaju izvedbu stalnih, nepromjenjivih i krutih pravila. Kriminalistička pravila o provođenju uviđaja promjenjiva su kategorija i zavise od niza faktora kao što su: lokacija mjesta događaja (uviđaja), obim i veličina mjesta uviđaja, vrsta predmeta uviđaja, vrsta događaja, način izvršenja djela, vrste i oblici nastalih tragova, doba dana ili noći, atmosferski i klimatski uslovi, vidljivost, konfiguracija terena i sl. Može se govoriti samo o relativnoj stalnosti pravila i načela kriminalistike koja se primjenjuju tokom uviđaja. Istaknuto je da propisima ZKP-a nisu detaljno regulisani struktura uviđaja i sadržaj njihovog provođenja. Ako forma (oblik) za provođenje uviđaja, kao procesne radnje, nije propisana, procesni subjekt provodi uviđaj na način koji smatra najpogodnijim za postizanje cilja uviđaja u skladu s osnovnim načelima krivičnog postupka i pravnog poretka. Zbog toga uviđajni organ prilikom provođenja uviđaja primjenjuje pravila kriminalistike koja osiguravaju provođenje uviđaja s tehničko-taktičkog stajališta kao kontinuirani radni i misaoni dokazni postupak usklađen sa normama ZKP-a. Riječ je o kriminalističkom postupku od sumnje do dokaza kao misaonoj i radnoj cjelini. Primjena pravila kriminalistike u okvirima uviđaja postupak je utvrđivanja i spoznaje relevantnih činjenica i njihovog uzročno-posljedičnog objašnjenja i povezivanja s iskazima osoba i drugim dokazima u cilju utvrđivanja istine. Kriminalističko mišljenje uviđajnog organa, ali i uviđajnog tima, intelektualna je aktivnost *sui generis*, koju mora razviti onaj koji želi razjasniti krivični događaj. Budući da uviđajni organ uviđajem mora utvrditi i objasniti činjenično stanje i njegove specifičnosti neposrednim opažanjem, ono mora na poseban način zapažati činjenice i imati jasne i definisane pojmove kao pretpostavke svojih intelektualnih napora. Bez obzira na aktuelna pravila kriminalistike, uviđajni organ prilikom određivanja najsvrsishodnijih kriminalističkih metoda mora uvijek voditi računa o procesnim odredbama, čak i onda kada bi možda drugačiji postupak s kriminalističkog gledišta bio svrsishodniji. Uviđaj je, dakle, jedinstvena procesna i kriminalistička radnja koja se preuzima u zakonom propisanim okvirima (procesno gledište) uz primjenu pravila kriminalistike (sadržajno gledište), čija je svrha jedinstvena. Procesnim propisima regulisane su procesne formalnosti u vezi s provođenjem uviđaja, a pravila kriminalistike

regulišu način provođenja uviđaja s tehničko-taktičkog i metodičkog gledišta. Dakle, prilikom provođenja uviđaja moraju biti zastupljeni procesni i kriminalistički aspekti. Savremeno provođenja uviđaja uvijek predstavlja primjenu kriminalističkih metoda i pravila u zakonom predviđenoj formi. Pravila kriminalistike daju uviđaju naučnu osnovu i operativni karakter. Ukoliko se oblik (forma) uviđaja, predviđen normama ZKP-a, ne poštuje, nije riječ o uviđaju kao procesnoj radnji nego o pregledu mjesta događaja kao neformalnoj mjeri, radnji.

O uviđaju kao istražnoj radnji i njegovim pratećim stručnim sadržajima više vidjeti u: Halilović (2010), Sijerčić-Čolić (2008), Halilović (2019), Modly-Pavišić (1999), Korajlić (2012), Modly (2001), Modly (2010), Žarković et al (2012), Kolarić (2013), Mašković (2014) i Bojanić et al (2015).

3. VJEŠTAČENJE

Vještačenje je jedna od istražnih radnji. Može se poduzimati u svim fazama krivičnog postupka (u predistražnom postupku, u istrazi, u okviru sudskog obezbjeđenja dokaza u toku istrage i postupku optuživanja i na glavnom pretresu). Vještačenje se provodi u skladu sa krivično-procesnim odredbama vezanim za vještačenje sadržanim u odgovarajućim zakonima o krivičnim/kaznenim postupcima. Poduzima se kada je za utvrđivanje određenih bitnih činjenica potrebno određeno posebno znanje ili vještina koje organ koji vodi postupak ne posjeduje. Navedeno stručno znanje se ne može odnositi na pravna pitanja.

Vještačenje se provodi po pisanoj naredbi organa koji vodi postupak (suda ili tužiteljstva), a provode ga osobe koje posjeduju posebna stručna znanja i vještine iz oblasti za koju je vještačenje potrebno.

Osobe koje provode vještačenje nazivaju se vještaci i mogu biti vještaci pojedinci (najčešće sudski vještaci, a iznimno to mogu biti i lica koja nemaju status sudskog vještaka ukoliko se radi o nekoj posebnoj stručnoj oblasti koja se rijetko javlja kao predmet vještačenja u krivičnim postupcima i ista nije predviđena kao posebna oblast vještačenja kroz odgovarajuće zakone o vještacima, odnosno pravilnike u ranijem periodu) ili vještaci odgovarajućih stručnih institucija koje se bave vještačenjima (vještaci koji mogu biti i sudski vještaci i kao takvi biti registrirani na odgovarajućim listama vještaka, a takođe ne moraju biti sudski vještaci, već osobe koji kroz svoje zaposlenje u odgovarajućim institucijama stiču odgovarajuća znanja i imaju mogućnost njihove primjene u predmetima vještačenja koji su dodjeljeni stručnoj instituciji u kojoj su zaposleni). Vještaci koji se nalaze na listama stalnih sudskih vještaka (osobito oni koji se bave tzv. kriminalističkim vještačenjima) su najčešće ujedno i uposlenici

odgovarajućih stručnih institucija koje se bave takvim vrstama vještačenja, ili su pak, bivši uposlenici takvih institucija.

Vještačenje je dokazna radnja krivičnog postupka u okviru koje vještak, kao osoba koja raspolaže posebnim znanstvenim ili stručnim znanjem i umijećem, primjenjuje znanstvena i stručna znanja, vještine i metode na činjenice koje predstavljaju predmet vještačenja. U krivičnom će se postupku vještačenje primijeniti uvijek onda kada je za utvrđivanje ili ocjenu kakve važne činjenice potrebno kakvo vanpravno znanstveno ili stručno znanje, ili umijeće kojim sudac, odnosno sudačko vijeće ne raspolaže (Halilović, 2010, str. 168).

Prema istom izvoru (2010, str. 171) vještačenje je dokazna radnja krivičnog postupka, što znači da kao takva podliježe odgovarajućim proceduralnim tokovima čiji rezultat treba da bude odgovarajući dokaz na kojem se kao takvom može temeljiti sudska odluka. Formalni okvir za izvođenje vještačenja u krivičnom postupku Bosne i Hercegovini čine odredbe člana 95. do 115. ZKP BiH. Istim se odredbama uređuje nadležnost za određivanje vještačenja, dužnosti vještaka, postupak vještačenja, te pojedine vrste vještačenja.

Vještačenje se kao procesna radnja zasniva na opažanju činjenica, što na određen način predstavlja sličnost sa radnjom svjedočenja. Međutim, postoje bitne razlike. Prva razlika je temeljna i ona se očituje u činjenici da je svjedok osoba koja je činjenice koje su od interesa za istragu opazila u prošlosti i izvan samog krivičnog postupka (odnosno prije njegovog formalnog započinjanja), dok je vještak stručna osoba koja činjenice od interesa za istragu opaža u toku krivičnog postupka i za njega su takve činjenice sadašnji događaj. Druga bitna razlika leži u činjenici da svjedok može biti svaka osoba dok vještak može biti samo stručna osoba u pogledu nekih pitanja od interesa za istragu. U tom smislu svjedok samo reprodukuje svoja opažanja, dok vještak koristi svoje stručno znanje za opažanje i tumačenje činjenica od interesa za istragu.

Kada govorimo o vještačenju generalno, po određivanju vještačenja pristupa se samom postupku vještačenja. Prema Sijerčić-Čolić (2008, str. 434), navedeni postupak se provodi kroz tri faze: uvodnu, operativnu i zaključnu fazu. Kroz navedeni postupak vještak sačinjava svoj pisani elaborat sa bitnim elementima svojih zapažanja (nalaz i mišljenje). Prema istom izvoru (2008, str 432), vještačenje se sastoji iz dva dijela: nalaza i mišljenja. Nalaz (*lat. visum reperiendum*) je neposredno čulno opažanje ili posmatranje predmeta vještačenja. Mišljenje (*lat. avis parere*) je izvođenje zaključaka prema pravilima struke ili nauke iz utvrđenih činjenica. U opisanom smislu, vještačenjem se pribavlja iskaz vještaka kao izvor saznanja o važnim činjenicama koje su predmet utvrđivanja u krivičnom postupku, odnosno vještačenjem se dolazi do nalaza i mišljenja vještaka kao dokaza u

krivičnom postupku. Prema odredbama člana 115. Zakona o krivičnom postupku F BiH, vještak je dužan dostaviti nalaz i mišljenje (izvještaj o provedenom vještačenju) organu koji je odredio (naredio) vještačenje. Takođe, ukoliko isti postoje dužan je dostaviti i: radni materijal, skice i zabilješke koje su u vezi s konkretno provedenim vještačenjem. Da bi se takav nalaz i mišljenje vještaka mogli koristiti kao dokaz u formalnom postupku isti moraju biti usmeno prezentirani na glavnom pretresu kroz unakrsno ispitivanje vještaka (saslušanje vještaka). Takav zahtjev proističe iz načela neposrednosti u provođenju i ocjeni dokaza.

Vještačenje je dokazna radnja koju je moguće izvoditi u svim fazama postupka. Ova dokazna radnja, odnosno činjenice koje su kroz istu izvedene, postaju dokaz u formalnom smislu kada ih organ postupka-sud prihvate kao istinite (u cijelosti ili u dijelu) i procesno pravilno utvrđene. Dodatni uslov da bi se takav nalaz i mišljenje vještaka mogli koristiti kao dokaz u formalnom postupku isti moraju biti usmeno prezentirani na glavnom pretresu kroz unakrsno ispitivanje vještaka (saslušanje vještaka). Takav zahtjev proističe iz načela neposrednosti u provođenju i ocjeni dokaza.

Vještak je osoba koja autoritetom svog stručnog znanja i/ili umijeća iz područja određene nauke ili tehnike, odnosno vještine, na traženje tijela postupka daje pismeni ili usmeni nalaz i mišljenje o postojanju ili nepostojanju činjenica koje se utvrđuju u postupku i koja po potrebi, iz postojanja ili nepostojanja činjenica, izvodi zaključke. Vještak je izvor dokaza, a nalaz i mišljenje vještaka, pod uslovom da ih prihvati tijelo postupka, su dokaz *sui generis*. Sukladno odredbama Zakona o krivičnom/kaznenom postupku, vještak je izvor dokaza, a ne pomagač suda. On je jedan od elemenata u sistemu dokaznih sredstava (procesnih radnji). Vještak nikada ne smije biti sudija o činjenicama (*judex facti*) i ne može preuzeti prerogative tijela krivičnog/kaznenog postupka, zbog načela inkopatibilnosti krivično/kazneno-procesnih funkcija. Uloga vještaka u postupku ne može biti spojena s niti jednom drugom ulogom, osim izuzetno s ulogom svjedoka (Modly, Korajlić, 2002, str. 732).

U kriminalističkom smislu, vještačenje se, u najvećem broju slučajeva, provodi na određenim predmetima i tragovima vezanim za konkretno krivično djelo. Takvi predmeti i tragovi imaju potencijalni značaj za krivični postupak, i na istim se, u određenim slučajevima, mogu provoditi dodatne radnje dokazivanja, pa tako i vještačenja. Ovakvi predmeti i tragovi se najčešće pribavljaju drugim vrstama dokaznih radnji (uviđaj, pretres) dok vještačenje predstavlja dodatnu dokaznu radnju koja, u kriminalističkom smislu, na ovakav način pribavljenim predmetima i tragovima daje dodatnu dokaznu snagu, odnosno pojačava njihovu „informativnost“.

O vještačenju kao istražnoj radnji više vidjeti u: Modly-Pavišić (1999), Sijerčić-Čolić (2008), Halilović (2010) i Halilović (2019).

4. DISKUSIJA

Iz prethodnih izlaganja je vidljivo da dokazi proizašli iz istražnih radnji uviđaj i vještačenje predstavljaju nezaobilazan sadržaj većine krivičnih postupaka koji se provode na sudovima. Dokaz vještačenjem uvijek treba ocjenjivati u odnosu na druge raspoložive izvedene dokaze. Takođe, jasno je da odredbe ZKP-a vrlo malo i nedovoljno obrađuju pitanja koja se odnose na stručni (suštinski) način provođenja ovih dokaznih radnji. To stvara prostor da sud u postupku provodeći zakon ne mora uvijek poznavati ova stručna pitanja, te prilikom ocjene dokaza treba koristiti znanje stručnih lica. U konkretnim postupcima ocjene, iskazi pojedinih stručnih lica o načinu provođenja pojedinih stručnih radnji unutar ovih dokaznih sredstava se u nekim elementima mogu međusobno razlikovati, odnosno mogu biti međusobno kontradiktorni (ovo naročito može doći do izražaja kada stručna lica nastupaju s pozicija optužbe ili odbrane). U takvim situacijama, kada sud (postupajuće sudije) o ovim pitanjima nemaju dovoljno stručnog znanja isti su u situaciji da moraju svoju vjeru pokloniti iskazu određenog stručnog lica. U takvim situacijama je jako važno da organ postupka adekvatno preispita takav iskaz.

U svakodnevnoj praksi uočeno je da organi postupka i učesnici u postupku daju preveliku važnost dokazu vještačenjem (ekspertnom dokazu) u odnosu na druge dokaze, tako da, vrlo često, može doći do njegovog precjenjivanja. Polazi se nesvjesno od pretpostavke da je rezultat vještačenja, kao rezultat primjene nauke i tehnike, superioran dokaz u odnosu na ostale dokaze. Sve veća uloga i dokazna vrijednost iskaza vještaka ne umanjuje dokaznu vrijednost drugih dokaza već samo povećava mogućnost organa postupka da utvrdi istinu.

Nikada iskaz vještaka, kao dokaz, ne smije potisnuti ostale dokaze. Prije svega, jer je to nerealno, a drugo jer znači pasivizaciju organa postupka i prepuštanje otkrivanja i dokazivanja krivičnih djela vještacima, što je vrlo opasna orijentacija. Mišljenje vještaka se ne smije suprotstavljati ostalim izvedenim dokazima, nego ga treba uklapati u sistem raspoloživih dokaza.

Organ postupka mora uvijek ocijeniti nalaz i mišljenje vještaka (nikako ne samo nalaz ili samo mišljenje) u odnosu na rezultate ostalih izvedenih dokaza u toku postupka, koji se ne moraju slagati s iskazom vještaka. Ukoliko drugi dokazi proturječe iskazu vještaka, to se mora razjasniti. Razlikovanje određenih kategorija dokaza danas, silom prilika, ima još samo ograničenu vrijednost. Nije dopušten izolirani način posmatranja i ocjenjivanja dokaza. U postupku dokazivanja treba uzeti u obzir sve dokaze i može ih se razlikovati u dokaznom smislu samo utoliko, ukoliko materijalne razlike uzrokuju različite pravne posljedice (konsekvence). Organ postupka je, u skladu sa pozitivnim propisima, dužan iskaz vještaka tretirati kao i svaki

drugi dokaz i na isti ga način ocjenjivati. Činjenice utvrđene vještakovim iskazom kao dokazom moguće je konfrontirati i dovesti u vezu s drugim činjenicama utvrđenim drugim dokazima, ukoliko dokaz iskazom vještaka nije jedini dokaz.

Prema Pavišiću i Modlyu (1999, str. 303) tijelo postupka ispituje:

- (1) koliko je vještak poštivao odredbe Zakona o krivičnom/kaznenom postupku u toku vještačenja (npr. da li je vještak izašao izvan određenih granica datih u nalogu za vještačenje u pogledu opsega vještačenja ili izvan postavljenih pitanja, zadataka, da li je zakoračio u zonu pravnih pitanja (npr. davanja kvalifikacije djela i sl.);
- (2) da li se iskaz vještaka kreće u granicama specijalnosti vještaka (to je posredna provjera stručnosti i podobnosti vještaka);
- (3) da li su činjenice koje vještak uzima kao polaznu osnovicu svojih istraživanja i zaključaka objektivno utvrđene i da li postoje druge značajne činjenice o kojima vještak nije vodio računa;
- (4) autentičnost predmeta vještačenja, podobnost i dovoljnost materijala po opsegu i kvaliteti za dobivanje pravilnog zaključka (provjera načina izuzimanja, fiksiranja, pakiranja i obilježavanja predmeta vještačenja);
- (5) da li su metode koje je vještak primijenio i opseg u kome je obavio vještačenje zadovoljavajući;
- (6) usklađenost nalaza i mišljenja s drugim dokazima (sukladnost ili proturječnost, potpuna ili djelomična);
- (7) vrijednost zaključka o istovjetnosti, te da li je jasan, razumljiv i logičan i s kojim stupnjem sigurnosti je dan, postoje li kakve ograde (rezerve) dane od strane vještaka itd.

Sve navedeno se može primijeniti i na uviđaj. *Modly (1998) navodi da se kod ocjene stvarnih (materijalnih) dokaza pored logičke (misaone) ocjene dokaza vrši i tehničko ispitivanje dokaza, primjenom znanstvenih i tehničkih metoda za iznalaženje dokaza i ocjenu njihove dokazne vrijednosti. Uvijek treba voditi računa o relevantnosti objektivnosti stvarnih dokaza. Oni mogu biti fingirani, podmetnuti, inscenirani, a da to nije uočeno ili pogrešno interpretirani. Posljednje navedeno je nešto o čemu svaka objektivna službena osoba/istražitelj (u bilo kojem segmentu djelatnosti unutar istrage) mora posebno povesti računa.*

Kod ovih pitanja veoma važnu ulogu ima očuvanje lanca dokazivanja/odgovornosti.

Da bi se očuvao lanac odgovornosti (lanac dokazivanja) dokazi pronađeni na licu mjesta da bi bili korišteni kao dokaz u krivičnom postupku, moraju biti prezentirani na sudu tokom glavnog pretresa. Kako bi se taj dokazni materijal koristio na sudu, on mora biti adekvatno pronađen,

prikupljen, upakovan, obilježen, transportovan i čuvan. Da bi se to omogućilo sva lica angažovana u navedenim postupcima to moraju činiti na jedan siguran način, kako ne bi došlo do kontaminacije ili promjene. Kako bi se osigurala validnost dokaza, službena lica moraju poštovati nešto što se zove lanac odgovornosti, koji se odnosi na način izuzimanja traga i rukovanje istim. Lanac dokazivanja podrazumjeva odgovarajući način postupanja na samom licu mjesta (korištenje propisanih procedura, načina pakovanja, obilježavanja, označavanja, vođenje odgovarajućih pisanih evidencija i slično), adekvatan način transporta i čuvanja, uz vođenje odgovarajućih evidencija, adekvatan način daljeg primopredaje predmeta i tragova, uz vođenje adekvatnih evidencija, kako bi se u svakom trenutku moglo znati ko je i šta radio sa tragovima i predmetima koji mogu služiti kao dokaz. Sve navedeno može pratiti i potreba za odgovarajućim označavanjem, obilježavanjem, fotografisanjem ili zapisničkim konstatovanjem. Ovaj postupak se mora provesti na način da se uzima u obzir specifična priroda pojedinih vrsta tragova. Ukoliko je lanac odgovornosti ispoštovan to omogućava da dokazi budu prihvaćeni od strane suda, i da se može posvjedočiti da su se ti predmeti stvarno nalazili na licu mjesta. Sud će u takvom slučaju dokaze uzeti u obzir za donošenje konačne odluke-presude (Korajlić et al, 2019).

Prema Safersteinu (2011) navedeno podrazumijeva: korištenje adekvatnih procedura u lociranju i obilježavanju dokaza, označavanju radi identifikacije i pravilno kompletiranje kroz odgovarajuće obrasce. Navedeno je najbolja garancija da će dokazi izdržati sudska preispitivanja dešavanja od njihovog pronalaska do prezentiranja na sudu. Ovo znači da će svaka osoba koja je postupala s dokaznim materijalom biti vidljiva i navedena u odgovarajućoj dokumentaciji. Propuštanje nekih od ovih radnji može dovesti do ozbiljnih pitanja u vezi sa autentičnošću i integritetom dokaza i na njima zasnovanih ispitivanja. Svi fizički dokazi trebaju biti pažljivo upakovani i označeni na licu mjesta. Treba izbjeći njihovo moguće oštećenje i umanjenje njihove dokazne vrijednosti. Prilikom pakovanja iste bi trebalo adekvatno označiti-identificirati. Takođe, iste bi trebalo adekvatno obezbjediti korištenjem odgovarajućih samoljepljivih traka (dokaz trake). Kod lijepljenja istih na iste bi osoba koja vrši pakovanje trebala napisati svoje inicijale i datum. Bilo ko ko vrši kasnije otvaranje bi trebao izbjeći otvaranje na tom mjestu već bi isto trebao učiniti s druge strane kako se raniji podaci ne bi izgubili. Prilikom takvih postpaka i ta osoba bi trebala upisati svoje inicijale i datum postupanja.

Radnje koje se provode kroz obezbjeđenje lanca odgovornosti imaju jako veliki značaj. U praksi domaćih sudova se iste prema načelu slobodne ocjene dokaza od strane suda vrlo često različito tretiraju. Pa tako u

pojednim sudskim predmetima se na ovim pitanjima jako insistira, dok se s druge strane u nekim predmetima ova pitanja bagatelizuju.

Uzrok za navedeno može biti i neadekvatnost ili nepostojanje obavezujućih stručnih procedura u praksi domaćih policijskih i pravosudnih institucija. Ti standardi i procedure ne moraju neizostavno biti napisani i doneseni od strane konkretne državne institucije, ali bi bilo poželjno da se u okviru politike kvaliteta, definišu i odgovarajućim odlukama potvrde, određene pisane procedure značajnih institucija koje se ovim pitanjima bave, te na taj način pospješi korištenje načina rada koji je propisan kroz takve procedure. Kada je riječ o našoj zemlji takvih procedura je bilo nekoliko i iste su donošene od strane misija određenih međunarodnih organizacija koje su djelovale u BiH (npr. Policijska misija Evropske unije-EUPM, Program ICITAP Ministarstva pravde SAD i sl.). U izradi takvih procedura su učestvovali i stručni predstavnici domaćih policijskih agencija i iste su javno publikovane. Međutim, u praksi nije došlo do službenog obavezujućeg usvajanja takvih procedura i iste su se koristile na nivou preporuka za rad u određenim forenzičkim aktivnostima.

Autori neće šire elaborirati koje policijske agencije u BiH imaju stručne procedure po pojedinim forenzičkim djelatnostima, a koje ne. Želja je ukazati na činjenicu da iste nisu adekvatno zastupljene niti u praksi policijskih agencija u BiH niti se od strane sudova u BiH u konkretnim predmetima ovim pitanjima posvećuje potrebna pažnja.

Kao prikaz kakvi se sve forenzički standardi i procedure koriste ili mogu koristiti navodimo standarde koje je razvila Organizacija komiteta naučnih oblasti za forenzičku nauku (e. The Organization of Scientific Area Committees for Forensic Science-OSAC) Nacionalnog instituta za standarde i tehnologiju SAD (e. National Institute of Standards and Technology-NIST). Navedena organizacija predstavlja radno tijelo koje okuplja više o 550 praktičara u forenzičkoj nauci i drugih stručnjaka koji predstavljaju sve nivoe državnih institucija, akademske zajednice i industrije. Članovi ovih komiteta su stručnjaci iz različitih forenzičkih disciplina, naučnici, istraživači, stručnjaci iz oblasti statistike, prava i politike*.

Vlastite standarde i procedure u oblasti forenzičkih disciplina i forenzike generalno razvijaju i druge institucije (u nastavku navodimo samo neke): Odbor za standarde Američke akademije za forenzičke nauke (e. Academy Standards Board American Academy of Forensic Science, ASB

* Više o ovoj organizaciji, njenim aktivnostima i do sada usvojenim standardima i procedurama vidjeti na: <https://www.nist.gov/topics/organization-scientific-area-committees-forensic-science>, pristupljeno: 09.01.2020.

AAFS)*, Američko udruženje za testiranje i materijale (e. American Society for Testing and Materials, ASTM)*, Međunarodna organizacija za standardizaciju (e. International Organization for Standardization, ISO)*, Nacionalni institut za pravdu Ministarstva pravde SAD (e. National Institute of Justice US Department of Justice)* i dr.

5. ZAKLJUČCI

Standardi i procedure vezane za pojedinačne forenzičke discipline i određene generalne forenzičke aktivnosti u okviru spoznajnog kriminalističkog procesa, danas, imaju nezaobilaznu ulogu. Isti imaju značaj kako za službene osobe koje ih trebaju provoditi tako i za organe postupka koji bi u okviru postupka dokazivanja trebali cijeniti rad službenih osoba koje su provodile različite forenzičke aktivnosti (najčešće u vezi istražnih radnji uviđaj i vještačenje, ali i u ostalim segmentima koji se odnose na postupanje s dokazima-sve aktivnosti koje potpadaju pod lanac odgovornosti/dokazivanja).

Takve procedure mogu biti formalnog i neformalnog karaktera. Preporuka autora ovog rada je da se što je moguće veći broj potrebnih procedura ove vrste službeno formalizuje (donese kao obavezujuće za postupanje u okviru konkretnih državnih institucija u okviru odgovarajućeg pravnog postupka). Ovo se naročito odnosi na određene stručne procedure koje su se u ranijem periodu sačinile od strane misija nekih međunarodnih organizacija u BiH (konkretno procedure koje se u najvećoj mjeri odnose na procedure postupanja s dokaznim materijalom-način pronalaska, način fiksiranja, način pakovanja, način evidentiranja i vođenja primopredaje, način čuvanja i sl., u najširem mogućem smislu sve radnje koje mogu potpadati pod lanac odgovornosti/dokazivanja).

Na ovaj način pospješiti će se ažurnost i odgovornost svih službenih osoba u lancu postupanja s dokaznim materijalom, što bi u konačnici trebalo rezultirati boljem razumijevanju značaja ovih postupanja, odnosno

* Više o ovoj organizaciji, njenim aktivnostima i do sada usvojenim standardima i procedurama vidjeti na: <https://www.asbstandardsboard.org/>, pristupljeno: 09.01.2020.

* Više o ovoj organizaciji, njenim aktivnostima i do sada usvojenim standardima i procedurama vidjeti na: <https://www.astm.org/COMMITTEE/E30.htm>, pristupljeno: 09.01.2020.

* Više o ovoj organizaciji, njenim aktivnostima i do sada usvojenim standardima i procedurama vidjeti na: <https://www.iso.org/committee/4395817.html>, pristupljeno: 09.01.2020.

* Na linku u nastavku moguće je vidjeti pisane procedure i preporuke koje se odnose na rad policijskih agencija prilikom pretrage lica mjesta-uviđaj: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/178280.pdf>, pristupljeno: 09.01.2020.

izostajanju problema unutar samog dokaznog postupka na sudu gdje se, vrlo često, način postupanja službenih osoba unutar lanca postupanja s dokazima problematizira i osporava.

Stručne procedure ove vrste (forenzičke/kriminalističko-tehničke procedure u vezi sa vršenjem poslova uviđaja i vještačenja) ne mogu i ne treba da obuhvate sve segmente rada već samo one generalnog karaktera i na taj način bi trebale da imaju upućujući karakter i karakter podsjetnika.

Korištenje stručnih procedura i standarda (uključujući i one akreditacijskog karaktera) kod korisnika forenzičkih usluga stvaraju viši nivo povjerenja, a u međunarodnim okvirima rezultatima forenzičkih analiza i postupaka daju odgovarajuću stručnu prepoznatljivost.

LITERATURA

1. Bojanić, N., Bajraktarević, D., 2017. Uvođenje sistema kontrole kvaliteta kriminalističkih vještačenja u Bosni i Hercegovini. *Bezbednost*, 1/2017, str. 78-97.
2. Bojanić, N., Korajlić, N., Kavazović, M. 2015. *Kriminalistička tehnika*. Kiseljak: Visoka škola "CEPS – Centar za poslovne studije".
3. Halilović, H., 2010. Predmeti i tragovi kao izvor saznanja o odlučnim činjenicama u krivičnom postupku. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.
4. Halilović, H., 2019. *Krivično procesno pravo Knjiga druga: Teorija dokaza i radnje dokazivanja u krivičnom postupku*. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.
5. Kolarić, D., 2013. *Kriminalističko-forenzička obrada mesta krivičnih događaja Tematski zbornik radova*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
6. Korajlić, N., 2012. *Istraživanje krivičnih djela*. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
7. Korajlić, N. et al, 2019. *Rječnik daktiloskopske i opisne kriminalističke identifikacije*. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.
8. Mašković, Lj., 2014. *Kriminalističko-forenzička obrada mesta krivičnih događaja Tematski zbornik radova*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
9. Modly, D., Pavišić, B. 1999. *Kriminalistika*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
10. Modly, D., Korajlić, N. 2002. *Kriminalistički rječnik*. Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj.
11. Modly, D., 2010. *Očevid*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Policijska akademija.
12. Modly, D., 2001. *Osiguranje lica mjesta krivičnog događaja*. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
13. Modly, D., 1998. *Priručni kriminalistički leksikon*. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
14. Saferstein, R., 2011. *Criminalistics An Introducion to Forensic Science*. Boston: Prentice Hall.
15. Sijerčić-Čolić, H. 2008. *Krivično procesno pravo Knjiga I Krivičnoprocesni subjekti i krivičnoprocesne radnje*. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

16. Žarković, M, Bjelovuk, I., Kesić, T., 2012. Kriminalističko postupanje na mestu događaja i kredibilitet naučnih dokaza. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.